

NACJONALIZM – GŁÓWNY KOMPONENT TOŻSAMOŚCI KIBICOWSKIEJ NA PRZYKŁADZIE FANÓW LOKALNEGO KLUBU KORONA KIELCE

NATIONALISM – THE MAIN COMPONENT OF THE FAN IDENTITY ON THE EXAMPLE OF FANS OF THE LOCAL CLUB KORONA KIELCE

Kamecka Gabriela^{1(C,D,E,F)}, Jackowicz Kamil^{1(A,B,F)}

¹Wydział Socjologii Uniwersytet Warszawski, Polska

¹Faculty of Sociology, University of Warsaw, Poland

Kamecka, G., Jackowicz, K. (2020). Nacjonalizm – główny komponent tożsamości kibicowskiej na przykładzie fanów lokalnego klubu Korona Kielce/ Nationalism – the main component of the fan identity on the example of fans of the local club Korona Kielce, *Rozprawy Społeczne/Social Dissertations*, 14(3), 126-140. <https://doi.org/10.29316/rs/125030>

Wkład autorów/
Authors' contribution:
A. Zaplanowanie badań/
Study design
B. Zebranie danych/
Data collection
C. Dane – analiza i statystyki/
Data analysis
D. Interpretacja danych/
Data interpretation
E. Przygotowanie artykułu/
Preparation of manuscript
F. Wyszukiwanie i analiza
literatury/
Literature analysis
G. Zebranie funduszy/
Funds collection
Tabele/Tables: 0
Ryciny/Figures: 0
Literatura/References: 44
Otrzymano/Submitted:
26.03.2020
Zaakceptowano/Accepted:
07.07.2020

Streszczenie

Zbadanie wpływu nacjonalizmu na kreowanie tożsamości przez kibiców lokalnego klubu piłkarskiego Korona Kielce. Praca składa się z inspiracji teoretycznych dotyczących nacjonalizmu, tożsamości narodowej i lokalnej oraz danych z badania empirycznego.

Materiał i metody. Analiza treści zawartych w oficjalnym dyskursie fanów klubu Korona Kielce na podstawie fanzinu *Złocisto-Krwiści*.

Wyniki. Badanie wykazało fundamentalny wpływ nacjonalizmu na kreowanie tożsamości kibiców lokalnego klubu sportowego.

Wnioski. Badanie empiryczne ukazało kibiców, jako zbiorowość złożoną, o silnej tożsamości kibicowskiej, dużym przywiązaniu do narodu i wartości nacjonalistycznych oraz antynomiczną na poziomie fundamentalnych aspektów światopoglądowych.

Słowa kluczowe: sport, tożsamość narodowa, nacjonalizm, kibice, tożsamość lokalna

Summary

To examine the impact of nationalism on the creation of identity by supporters of the local football club Korona Kielce. The work consists of theoretical inspirations regarding nationalism, national and local identity, and data from empirical research.

Material and methods. Analysis of content contained in the official discourse of the fans of the football club Korona Kielce – based on the fanzine *Złocisto-Krwiści*.

Results. The study showed the fundamental impact of nationalism on creating the identity of supporters of the local sports club.

Conclusions. Empirical research has shown supporters as a complex community with a strong supporter identity, strong attachment to the nation and nationalist values, and antinomial at the level of fundamental ideological aspects.

Keywords: sport, national identity, nationalism, fans, local identity

Adres korespondencyjny: Gabriela Kamecka, Faculty of Sociology, Uniwersytet Warszawski, ul. Karowa 18, 00-927, Warszawa, Polska; e-mail: gabrielakamecka@gmail.com, <http://orcid.org/0000-0003-3170-8370>

Copyright by: Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Gabriela Kamecka

Czasopismo Open Access, wszystkie artykuły udostępniane są na mocy licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-użycie niekomercyjne-na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-SA 4.0, <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>).

Wstęp

Sfera aktywności sportu, w kontekście piłki nożnej i nacjonalizm są ze sobą ściśle powiązane. Stadiony, na których odbywają się widowiska zapewniają miejsce do symbolicznej i realnej rywalizacji pomiędzy kibicami, narodami, klasami społecznymi, grupami etnicznymi oraz wieloma innymi zbiorowościami. Przejawy nacjonalizmu, często skrajnego, można odnaleźć w zachowaniach i treściach artykułowanych przez kibiców sportowych należących do danego klubu. Bywa, że nacjonalizm wraz z wartościami, które niesie jest przejawiony i zradykalizowany. Nacjonalizm w kontekście kibicowania, zazwyczaj łączy się z dopingowaniem drużynie narodowej, rzadziej spotykane są jego silne przejawy w zachowaniach lokalnych fanów piłki nożnej. Dlatego zasadne wydaje się zbadanie – jak wartości nacjonalistyczne są kształtowane i definiowane w tożsamości lokalnego kibica sportowego. W związku z tym, jako przedmiot naszych badań wybraliśmy klub kibiców Korony Kielce, będący hermetyczną grupą społeczną, odwołującą się w swoich przekazach do narodu i hołdowania jego wartościom. Chcieliśmy wykazać jakie są odwołania do nacjonalizmu tej lokalnej grupy/wspólnoty oraz zbadać jak jej członkowie kreują swoją tożsamość.

Inspiracje teoretyczne – nacjonalizm

W literaturze przedmiotu pojęcia narodu oraz tożsamości narodowej są różnie rozumiane i definiowane. Nacjonalizm nie ma jednego głównego myśliciela, przewodnika danej teorii, lecz jest zbiorem różnych pomysłów, idei, dlatego jest cały czas rozwijany i nie posiada sztywnych aksjomatów (zob. Wojtaszak, 2015). Jeden z najbardziej znanych badaczy narodu i nacjonalizmu Benedict Anderson (1997), definiuje naród jako: „wyobrażoną wspólnotę polityczną, wyobrażoną jako nieuchronnie ograniczoną i suwerenną” (s. 19). Dla Andersona powieści oraz gazety są medium dostarczającym środków, które umożliwiają rozpowszechnienie oraz reprodukcję idei narodu. Inni badacze upatrywali w narodzie wspólnotę historycznie zmienną, której fundamentem jest kultura. W tej teorii członkowie narodu dbają przede wszystkim o zachowanie, kultywowanie i rozwój zasobów kulturowych, które powinny być szeroko dostępne dla innych członków grupy narodowej (Kłoskowska, 1996; Znaniński, 1990). Rogers Brubaker (1998) widział w narodzie kategorię używaną w polityce i odmawiał realności wspólnocie narodowej.

Początkowo nacjonalizm wyrażał umiłowanie ojczyzny, był doktryną wolności i emancypacji ludów, co zmieniło się na przestrzeni wieków. Nacjonalizm w rozumieniu Ernesta Gellnera (2009), jest zasadą polityczną mówiącą o pokrywaniu się jednostek narodowych i politycznych; jednoczy sfragmentaryzowane społeczeństwo industrialne; może

Introduction

The sphere of sport activity, in the context of football, and nationalism are closely related. The stadiums where the shows are held provide a place for symbolic and real competition between fans, nations, social classes, ethnic groups and many other communities. Signs of nationalism, often extreme, can be found in the behavior and content articulated by sports fans belonging to a given club. It happens that nationalism, along with the values it carries, is exaggerated and radicalized. Nationalism in the context of cheering is usually associated with cheering for the national team, its strong manifestations in the behavior of local football fans are less frequently seen. Therefore, it seems justified to investigate how nationalist values are shaped and defined in the identity of a local sports fan. Therefore, as the subject of our research, we chose the Korona Kielce fan club, which is a hermetic social group, referring in its messages to the nation and respecting its values. We wanted to show what are the references to the nationalism of this local group/community and examine how its members create their identity.

Theoretical inspiration – nationalism

In the literature on the subject, the concepts of nation and national identity are understood and defined in various ways. Nationalism does not have one main thinker, a guide for a given theory, but it is a collection of various ideas and ideas, therefore it is constantly developed and does not have rigid axioms (see Wojtaszak, 2015). One of the most famous researchers of nation and nationalism, Benedict Anderson (1997), defines the nation as: “an imagined political community, imagined as inevitably limited and sovereign” (p. 19). For Anderson, novels and newspapers are the medium that provides the means by which to disseminate and reproduce the ideas of a nation. Other researchers saw in the nation a historically changeable community, the foundation of which is culture. In this theory, the members of the nation primarily care about the preservation, cultivation and development of cultural resources, which should be widely available to other members of the national group (Kłoskowska, 1996; Znaniński, 1990). Rogers Brubaker (1998) saw the nation as a category used in politics and denied the reality of the national community.

Initially, nationalism expressed love for the homeland, it was a doctrine of freedom and emancipation of peoples, which has changed over the centuries. Nationalism, as understood by Ernest Gellner (2009), is a political principle referring to the overlapping of national and political units; unifies

przekształcać zastane kultury w narody; jest właściwy pewnym epokom i jako zespół idei, wartości, wyprzedza istnienie narodu. Podobne podejście do zagadnienia nacjonalizmu prezentuje Eric Hobsbawm (1990), a Liah Greenfeld (1992) dodaje do tej koncepcji prymat identyfikacji narodowej nad pozostałymi.

Większość nacjonalizmów odwołuje się do historii, tradycji, lecz zarazem formułuje cele narodu na następne lata (Smith, 2007). Nacjonalizm nosi również znamiona religii, jeżeli spojrzymy z perspektywy Emile'a Durkheima (2010), a czasami może pełnić jej funkcje, ponieważ dostarcza bazy moralnej jaką jest system wartości i przekonań oraz tworzy pewną wspólnotę. Nacjonalizm bywa także sprowadzany do dziedziny popkultury, o czym świadczą popyt na bluzki z nacjonalistycznymi wstawkami w postaci emblematów lub nadruków, co staje się wyrazem potrzeby wspólnotowości. Sformułowana przez Michaela Billiga (2008) koncepcja „banalnego nacjonalizmu”, dotycząca przede wszystkim krajów rozwiniętych, próbuje te mechanizmy wyjaśnić. Jak zauważa Billig, obecnie nacjonalizm został ograniczony do egzotycznych i jaskrawych przykładów, a rutynowe, (czyli banalne), znane, formy nacjonalizmu przechodzą niezauważone, jak wywieszanie flagi na domach, skandowanie haseł narodowych podczas różnych imprez.

Bazą nacjonalizmu bywa fundamentalizm narodowy, któremu towarzyszy ortodoksja religijna oraz radykalny dyskurs polityczny (Maj, 2008). Nacjonalizm w radykalnej wersji opowiada się za etnocentryzmem oraz szowinizmem, a także często źle rozumianym – patriotyzmem. Nacjonalizm i patriotyzm posiadają rozbieżne znaczenia, lecz pozostają ze sobą w związku. Nacjonalizm jest interpretowany jako ideologia obejmująca przekonanie o narodzie, który stanowi centrum organizacji politycznej, natomiast patriotyzm jest jego afektywną postawą i zapewnia jednostkom oraz społeczeństwu poczucie tożsamości i przynależności (Heywood, 2007). W Polsce pojęcie nacjonalizmu charakteryzuje się negatywnymi konotacjami, w przeciwieństwie do patriotyzmu utożsamianego przez Polaków z cnotą narodową (Boguszewski, Głowacki, 2016), mimo że jest on elementem nacjonalistycznej semantyki. Antagonizmem patriotyzmu jest szowinizm, czyli element skrajnego nacjonalizmu, skoncentrowanego na walce z „obcymi”, afirmującego w nadmiarze wartości swojego kraju (Woroniecki, 2013). Takie postawy dawały początek ideologiom nazistowskim i faszystowskim.

Nacjonalizm w odniesieniu do piłki nożnej kojarzony jest jako skrajna ideologia, wyznawana przez agresywnych i radykalnych kibiców. W mediach pojawiają się materiały dotyczące pseudokibiców, którzy są zestawiani z tak zwanymi „prawdziwymi fanami”, – czyli kibicami pomalowanymi w barwy narodowe, z flagami, szalikami (Małczyński, 2013). Podczas klubowych rozgrywek piłki nożnej pojawiają się transparenty, flagi czy piosenki o zabar-

a fragmented industrial society; it can transform existing cultures into nations; it is specific to certain epochs and as a set of ideas and values, it precedes the existence of a nation. A similar approach to the issue of nationalism is presented by Eric Hobsbawm (1990), and Liah Greenfeld (1992) adds to this concept the primacy of national identification over the others.

Most nationalisms refer to history and tradition, but at the same time formulate the goals of the nation for the next few years (Smith, 2007). Nationalism also bears the hallmarks of religion, if we look from the perspective of Emile Durkheim (2010), and sometimes it can fulfill its functions, because it provides a moral base, which is a system of values and beliefs, and creates a certain community. Nationalism is also sometimes reduced to the field of pop culture, as evidenced by the demand for blouses with nationalist inserts in the form of emblems or prints, which becomes an expression of the need for community. The concept of “banal nationalism” formulated by Michael Billig (2008), concerning mainly developed countries, tries to explain these mechanisms. As Billig notes, nationalism has now been limited to exotic and vivid examples, and routine (i.e. banal), familiar forms of nationalism pass unnoticed, such as hanging flags on houses, chanting national slogans at various events.

The basis of nationalism is sometimes national fundamentalism, accompanied by religious orthodoxy and radical political discourse (Maj, 2008). In its radical version, nationalism supports ethnocentrism and chauvinism, and often misunderstood – patriotism. Nationalism and patriotism have divergent meanings, but they are related. Nationalism is interpreted as an ideology embracing the belief that the nation is the center of political organization, while patriotism is its affective attitude and provides individuals and society with a sense of identity and belonging (Heywood, 2007). In Poland, the concept of nationalism is characterized by negative connotations, as opposed to patriotism identified by Poles as national virtue (Boguszewski, Głowacki, 2016), even though it is an element of nationalist semantics. The antagonism of patriotism is chauvinism, that is, an element of extreme nationalism, focused on fighting “strangers” and excessively affirming the values of its country (Woroniecki, 2013). Such attitudes gave rise to Nazi and fascist ideologies.

Nationalism in relation to football is associated as an extreme ideology, professed by aggressive and radical fans. In the media, there are materials about hooligans who are juxtaposed with the so-called “real fans” – fans painted in national colors, with flags and scarves (Małczyński, 2013). During the club football games banners, flags and songs with a nationalistic tone appear. There are also slogans referring to ethnic and religious conflicts and universally understood national identity. Therefore, contemporary nationalism has become

wieniu nacjonalistycznym. Nie brakuje też haseł nawiązujących do konfliktów etnicznych, wyznaniowych oraz szeroko rozumianej tożsamości narodowej. Dlatego współcześnie nacjonalizm, stał się czymś więcej niż tylko ruchem ideologicznym, ale został spopularyzowany (por. Jaskułowski, 2006), rozpowszechniony, rozmyty i niełatwy do uchwycenia.

Tożsamość lokalna i narodowa w kulturze kibicowskiej

Lokalność jest pojęciem normatywnym, zazwyczaj powiązaniem z miejscem, terytorium, regionem oraz granicami. Jak zauważa Tim Edensor (2004) tożsamość narodowa kształtuje się pierwotnie w miejscu dorastania, podczas procesu socjalizacji, w tak zwanym „mniejszym niebie”. Dopiero później jednostka zaczyna utożsamiać się z szeroko rozumianym narodem. W związku z tym znajome krajobrazy zaczynają łączyć się w jedno, a poziom lokalny scala się z poziomem narodowym. Według tego badacza sport jest najsilniejszą formą uczestnictwa w kulturze narodowej, pomimo iż sama forma jest uznawana za globalną.

Poziom globalny bywa, że łączy się z percepcją na poziomie lokalnym, co jest określane jako indygenizacja. Globalne przepływy trafiają na czynny odbiór jednostek w danych społecznościach i są dostosowywane do lokalnych kontekstów (Appadurai, 2005). Innym pojęciem na określenie tego zjawiska jest globalizacja, zakładająca adaptację globalnych działań do lokalnych warunków (Robertson, 1992). Procesy takie jak wymiana symboli, wartości, usług, rozprzestrzenianie się treści symbolicznych, nie trafiają jedynie na biernych odbiorców, lecz często na poziomie lokalnym spotykają się z aktywną reakcją jednostek (Prabucki, 2013).

Tożsamość narodowa i lokalna są z jednej strony bytami rozłącznymi, ale również silnie ze sobą korespondują. Tożsamość narodowa jest: „zbiorem przekonań, postaw i emocji, który zostaje ukształtowany w świadomości członków zbiorowości narodowej w związku z poczuciem więzi z narodem i przeżywaniem przez nich uczestnictwa w grupie narodowej” (Bokszański, 2005, s. 133). Tożsamość narodowa reprodukuje się w życiu codziennym za sprawą odniesień do wielu elementów jak na przykład wspólny język, symbole narodowe, tradycja, historia, wspomnienia, mity, kultura oraz terytorium (Wojtaszak, 2015). Warto dodać, że nacjonalizm wyrasta z tożsamości narodowej, jednakże zależność odwrotna nie jest obligatoryjna. Oznacza to, że tożsamość narodowa nie tworzy immanentnego związku z nacjonalizmem i może ona reprezentować postawę bierną, a nie aktywną i emocjonalną jak w przypadku postaw nacjonalistycznych (Budyta-Budzyńska, 2010).

Fani piłki nożnej i stowarzyszeń kibicowskich, wykreowali na przestrzeni lat swoją tożsamość, podobną do narodowej, wykształcając własne sym-

something more than just an ideological movement, but it has been popularized (see Jaskułowski, 2006), widespread, blurred and not easy to grasp.

Local and national identity in fan culture

Locality is a normative concept, usually associated with a place, territory, region and borders. As Tim Edensor (2004) notes, national identity is formed primarily in the place of adolescence, during the process of socialization, in the so-called “less heaven”. Only later does the individual begin to identify with the universally understood nation. Hence, familiar landscapes begin to merge into one, and the local level merges with the national level. According to this researcher, sport is the strongest form of participation in national culture, even though the form itself is considered global.

The global level is sometimes associated with perception at the local level, which is referred to as indigenization. Global flows hit the active reception of individuals in given communities and are adapted to local contexts (Appadurai, 2005). Another term for this phenomenon is glocalization, assuming the adaptation of global activities to local conditions (Robertson, 1992). Processes such as the exchange of symbols, values, services, and the spread of symbolic content do not reach passive recipients only, but often meet the active reaction of individuals at the local level (Prabucki, 2013).

On the one hand, national and local identity are separate entities, but they also strongly correspond with each other. National identity is: “a set of beliefs, attitudes and emotions, which is formed in the consciousness of members of the national community in connection with the sense of ties with the nation and their experience of participating in a national group” (Bokszański, 2005, p. 133). National identity is reproduced in everyday life through references to many elements, such as a common language, national symbols, tradition, history, memories, myths, culture and territory (Wojtaszak, 2015). It is worth adding that nationalism grows out of national identity, but the reverse is not obligatory. This means that national identity does not create an immanent relationship with nationalism, and it may represent a passive attitude, not an active and emotional one as in the case of nationalist attitudes (Budyta-Budzyńska, 2010).

It is worth adding that nationalism grows out of national identity, but the reverse is not obligatory. This means that national identity does not create an immanent relationship with nationalism, and it may represent a passive attitude, not an active and emotional one as in the case of nationalist attitudes

bole, historię, terytorium czy tradycję. Zdefiniowali również własny system norm, wartości oraz prawa, a także wyróżnili podmioty i zachowania, które mogą stanowić zagrożenie dla funkcjonowania organizacji kibiców. Niekiedy kluby piłkarskie łączą się z dzielnicową, miejską lub regionalną tożsamością lokalną, co może prowadzić do wykorzystywania ich przez różnego rodzaju ruchy separatystyczne czy autonomistyczne (Małczyński, 2015) np. kluby sportowe F.C. Barcelona i Athletic Club. Biorąc pod uwagę tradycję, piłka nożna była stosowana do wzmocnienia hiszpańskiego procesu budowania tożsamości narodowej, ale także do promowania wewnętrznego peryferyjnego nacjonalizmu (Brey, Tuñón, 2012). Przykładem może być wprowadzenie przez Athletic Club polityki klubowej, zgodnie, z którą w drużynie z Bilbao mogą występować tylko zawodnicy z udokumentowaną baskijską przeszłością, pochodzący z jednej z siedmiu prowincji Kraju Basków. Zasada ta od samego początku spotyka się z ambiwalentną postawą opinii publicznej, ponieważ znacząco utrudnia sportowy postęp zespołu oraz oddzielając „swoich” od „obcych”, odzwierciedla najbardziej ekskluzywną wersję baskijskiej tożsamości (Prabucki, 2013).

Symbolika narodowa jest chętnie wykorzystywana do podtrzymywania jedności narodowej i kreowania tożsamości kibicowskiej. Jej repertuar nie ogranicza się wyłącznie do flag, herbów czy hymnów, lecz odwołuje się również do wyobraźni historycznej. Inspirowany historią dobór symboli wpisuje się w ramy szerszego zjawiska, jakim jest nadawanie historycznego tła wydarzeniom sportowym (Małczyński, 2013). Wspólnota kibicowska przypomina również wspólnotę religijną, ponieważ tworzy w podobny sposób więzi, które później uewnętrzniają się podczas rytualnych obrzędów (Antonowicz, Wrzesiński, 2009). Grupy kibiców stanowią wspólnotę wzajemnych przekonań oraz tworzą własne wyobrażenie narodu nawiązując do kwestii terytorialnych, religijnych oraz podtrzymując więzi historyczne i kultywując wspólną tradycję. Dobrą egzemplifikacją umożliwiającą zaobserwowanie tego typu działań może być klub chorwacki Dinamo Zagrzeb, na stadionie, którego została zamontowana specjalna tablica upamiętniających fanów poległych podczas wojny na Bałkanach (Sahaj, 2012). W Polsce tworzenie stowarzyszeń kibiców piłkarskich jest kolejnym etapem kibicowania, który przeszedł ewolucję od grup szalikowców/chuliganów po tworzenie sformalizowanych stosunków z klubami sportowymi. Ich działalność skupia się przede wszystkim na organizowaniu życia kibicowskiego, ale także na inicjatywach charytatywnych czy patriotycznych (Grodecki, 2015).

Metodologia

Metodą badawczą stanowiącą podstawę tego artykułu jest analiza treści występujących w gazetkach fanów klubu piłkarskiego Korona Kielce,

(Budyta-Budzyńska, 2010). Considering tradition, football has been used to strengthen the Spanish process of building national identity, but also to promote internal peripheral nationalism (Brey & Tuñón, 2012). An example of this is the introduction by Athletic Club of a club policy, according to which only players with a proven Basque past, who come from one of the seven provinces of the Basque Country, can participate in the Bilbao team. From the very beginning, this principle is met with the ambivalent attitude of the public, as it significantly impedes the team's sporting progress and, separating "my own" from "strangers", reflects the most exclusive version of Basque identity (Prabucki, 2013).

National symbolism is willingly used to maintain national unity and create fan identity. Its repertoire is not limited to flags, coats of arms and hymns, but also appeals to the historical imagination. The selection of symbols inspired by history is part of a wider phenomenon, which is giving a historical background to sports events (Małczyński, 2013). National symbolism is willingly used to maintain national unity and create fan identity. Its repertoire is not limited to flags, coats of arms and hymns, but also appeals to the historical imagination. The selection of symbols inspired by history is part of a wider phenomenon, which is giving a historical background to sports events (Małczyński, 2013). In Poland, the creation of football fans' associations is the next stage of rooting, which has evolved from groups of football hooligans/bandits to the creation of formalized relations with sports clubs. Their activity focuses primarily on organizing fan life, but also on charity and patriotic initiatives (Grodecki, 2015).

Methodology

The research method underlying this article is the analysis of the content of the Korona Kielce football club fans' newsletters, because they contain

ponieważ zawierają one kodyfikację światopoglądową tej grupy społecznej. Wybraliśmy ten klub sportowy ze względu na hermetyczne i powszechnie niedostępne środowisko. Fani tego klubu, regularnie redagują i wydają własne, niezależne gazetki kibicowskie, w których poruszają tematykę miłości do klubu, przywiązania oraz szacunku do barw, dumy narodowej, działalności patriotycznej i charytatywnej.

Chcieliśmy sprawdzić, w jaki sposób kibice lokalnego klubu sportowego odwołują się do tożsamości narodowej, manifestują swoje wartości oraz jak postrzegają wspólnotę kibicowską, a jak wspólnotę narodową. Materiał badawczy podzieliliśmy na trzy bloki tematyczne związane z definiowaniem przez kibiców: wspólnoty kibicowskiej; wspólnoty narodowej; tożsamości narodowej oraz kibicowskiej. Analiza treści pozwoli przede wszystkim odpowiedzieć na główne pytanie badawcze, mianowicie jaki jest wpływ nacjonalizmu na kształtowanie tożsamości kibicowskiej na poziomie lokalnym.

Badanie zostało oparte na treściach pochodzących z siedemnastu wydań gazetki/fanzinu¹ *Złocisto-Krwiści* w latach 2009-2013², publikowanej przez fanów klubu Korona Kielce i sprzedawanej podczas spotkań sportowych rozgrywanych na stadionie w Kielcach. W przedstawionej niżej analizie, wydania zostały szczegółowo wyselekcjonowane pod kątem przydatnych treści³. Pomimo istniejącej gamy negatywnego nazewnictwa fanów piłki nożnej (zob. Kowalski, 2002; Giulianotti, 1995), w analizie używamy neutralnych pojęć na opisanie jednostek kibicujących tej drużynie sportowej, jak kibic/fan/fanatyk.

Wspólnota kibicowska

Fani klubu Korona Kielce, w większości przeanalizowanych tekstów, artykułują poczucie wspólnoty kibicowskiej. Słowo wspólnota jest jednym z najczęściej używanych wyrazów przez kibiców. Jednostki przestają być indywidualum, a stają się jednym kolektywem kierowanym uczuciem wspólnotowości. Uczucia do klubu sportowego, zbiorowy doping, egalitarny ubiór – to elementy pozwalające jednoczyć ludzi i wpływać na wytwarzanie się wspólnoty obywateli, którzy poza stadionem reprezentują odmienne środowiska, uprawiają różne zawody i pochodzą z innych klas społecznych. Za sprawą tych komponentów, zbiorowość ulega konsolidacji, dając tym samym obraz przypominający społeczeństwo:

Kibicowanie, flagi, szaliki, wspólne śpiewy i atrakcje to wszystko łączy we wspólnotę ludzi

the worldview codification of this social group. We chose this sports club because of its airtight and inaccessible environment. Fans of this club regularly edit and publish their own, independent fan magazines in which they raise the subject of love for the club, attachment and respect for colors, national pride, patriotic and charity activities.

We wanted to check how the fans of the local sports club refer to the national identity, manifest their values and how they perceive the fan community and the national community. We divided the research material into three thematic blocks related to defining by fans: the fan community; national community; national and football identity. The content analysis will allow us to answer the main research question, namely what the impact of nationalism is on shaping the identity of football fans at the local level.

The research was based on the content of seventeen editions of the magazine/fanzine¹ *Golden-Blood [Złocisto-Krwiści]* in the years 2009-2013², published by fans of the Korona Kielce club and sold during sports matches played at the stadium in Kielce. In the analysis presented below, the editions have been carefully selected in terms of useful content³. Summarizing the range of negative body nomenclature (see Kowalski, 2002; Giulianotti, 1995), we use neutral terms to describe individuals supporting this sports team, such as supporter/fan/fanatic.

Fan community

Fans of Korona Kielce club, in most of the analyzed texts, articulate a sense of a community of fans. The word community is one of the words most used by fans. Individuals cease to be an individual and become one collective, guided by a feeling of community. Feelings for a sports club, collective cheering, and egalitarian clothing – these are the elements that allow people to unite and influence the formation of a community of citizens who, outside the stadium, represent different environments, practice various professions and come from different social classes. Through these components, the community consolidates, thus creating a picture like society:

Cheering, flags, scarves, singing together and attractions all connect people from the stands. A community whose cross-section resembles the

¹ Termin ten jest skrótem od angielskiego *fan magazine* i oznacza amatorskie wydawnictwa prasowe z tzw. trzeciego obiegu, zaś same fanziny stanowią formę przekazu chętnie wykorzystywaną przez różne subkultury (Piotrowski, 2000, zob. Milcarz, 2006).

² Opiaramy się na gazetkach z lat 2009-2013, ponieważ tylko do takich mieliśmy dostęp. Są one sprzedawane podczas rozgrywek piłkarskich i tylko najbardziej „zagorzałym” kibicom. Dzięki uprzejmości kilku osób mogliśmy wejść w posiadanie archiwalnych numerów gazetek.

³ Artykuł opiera się na materiale z dziesięciu wydań fanzinu.

¹ This term is an abbreviation of an English fan magazine and means amateur press publications from the third time, and the fanzines themselves - joining the commercial network, foreign by various subcultures (Piotrowski, 2000, see Milcarz, 2006).

² We rely on newsletters from 2009-2013, because only such newsletters were available to us. They are sold during football matches and only to the most "die-hard" fans. Thanks to the kindness of a few people, we managed to obtain the archival issues of newspapers.

³ The article is based on material from ten editions of fanzine.

z trybun. Wspólnotę, która swoim przekrojem przypomina najzwyczajniejsze społeczeństwo. Są tu inżynierowie, prawnicy jak również Ci, którzy ciężko, fizycznie pracują ciułając każdy grosz. Wysocy, niscy, grubi, chudzi, dziewczyny czy chłopaki. Bez jednych nie ma drugich, każdy jest częścią tego klubu oraz jego historii. (...) Piłka niesie ze sobą ładunek emocji, który jest rozładowywany poprzez chóralny – doping i efektowne oprawy⁴.

Wspólne kibicowanie, mobilizacja w trudnych momentach, kolektywne tworzenie efektownych opraw rozgrywek sportowych, liczne akcje pozastadionowe, mają kluczowe znaczenie w umacnianiu więzi międzyludzkich w środowisku fanów. Kibicowanie dla fanów klubu Korona Kielce jest sensem ich tożsamości, fundamentem poczucia wspólnoty. Kibice silnie utożsamiają się ze swoim klubem, a oznaką tego są: wspólne śpiewy, identyczne szaliki czy flagi.

Kibice postrzegają swoją wspólnotę za wyjątkową, w której odczuwają bezgraniczne zaufanie do innych członków klubu. Podkreślają, że cecha solidarności kibicowskiej jest unikatowa w skali całego polskiego społeczeństwa, które jest mocno spolaryzowane. Wspólnota fanów jest hermetycznie zamknięta, o czym świadczy pomoc wzajemna tylko wobec osób będących kibicami. Wynika z tego niechęć do niesienia pomocy wobec jednostek spoza zbiorowości kibicowskiej:

Tą podstawową, jaką posiada każdy z nas jest niewątpliwie pomoc w potrzebie i to, że nie zostawimy naszego ziomka, gdy jest w tarapatkach, ba nawet czasem pomożemy zupełnie obcej osobie jeśli ta jest kibicem. Ot taka solidarność kibicowska. Ta cecha wyróżnia nas w polskim społeczeństwie, gdzie jeden Polak drugiemu podkłada kłody pod nogi i chce dla drugiego jak najgorzej⁵.

Fani oceniają polskie społeczeństwo w kategoriach zawiści, zazdrości. W takim podejściu można dostrzec wywyższenie własnej zbiorowości nad resztą społeczeństwa i jej separację. Fani Korony Kielce utożsamiają się z własną społecznością, z szeroko pojętym narodem, ale nie z Polakami, stojącymi w opozycji do wspólnoty kibicowskiej.

Kibice gloryfikują swoją działalność charytatywną i deprecjonują Polaków jako społeczeństwo, które nie włącza się w akcje dobroczynne. Kibice wykazują silne przywiązanie do Polski jako narodu, a z drugiej odgradzają się od reszty społeczeństwa:

My, bandyci i szalikowcy robimy więcej dobrego dla potrzebujących niż taki Kowalski, co to mózg wyprała mu wybiórcza czy inne tefaleńy. Ba! Robimy więcej dobrego niż niejeden „prorodzinny”, „prospołeczny” i w ogóle pro polityk. Co więcej, my pomagamy z potrzeby serca. Poświęcamy wiele czasu i energii innym nie oczekując niczego

most ordinary society. There are engineers, lawyers as well as those who work hard, physically saving every penny. Tall, short, fat, skinny, girls or boys. Without some, there is no other, everyone is part of this club and its history. (...) The ball carries a charge of emotions, which is discharged through choral – cheering and effective frames⁴.

Joint cheering, mobilization in difficult moments, collective creation of spectacular settings for sports games, numerous non-adolescent actions are of key importance in strengthening interpersonal ties in the fan community. Cheering for fans of Korona Kielce club is the meaning of their identity, the foundation of a sense of community. Fans identify strongly with their club, and the signs of this are: shared singing, identical scarves and flags.

Fans perceive their community as unique, in which they feel unlimited trust in other members of the club. They emphasize that the feature of supporter solidarity is unique in the scale of the entire Polish society, which is highly polarized. The community of fans is hermetically closed, as evidenced by mutual assistance only towards people who are fans. This shows the reluctance to help individuals outside the fan community:

The basic one that each of us has is undoubtedly help in need and the fact that we will not leave our compatriots when they are in trouble, and even sometimes we will help a complete stranger if he is a supporter. Just such fan solidarity. This feature distinguishes us in Polish society, where one Pole puts logs under another's feet and wants the worst for the other⁵.

Fans judge Polish society in terms of envy and jealousy. In this approach, one can see the elevation of one's own community over the rest of society and its separation. Fans of Korona Kielce identify with their own community, with the universally understood nation, but not with the Poles, who stand in opposition to the fan community.

Fans glorify their charity work and depreciate Poles as a society that does not participate in charity campaigns. Fans show a strong attachment to Poland as a nation, and on the other hand, they separate themselves from the rest of society:

We, bandits and football hooligans, do better for those in need than Kowalski, who was brainwashed by selective or other TVN stations. Ba! We do better than many “pro-family”, “pro-social” and other pro-politicians in general. Moreover, we help of the need of the heart. We spend a lot of time and energy on others, not expecting anything in return. We are satisfied with smiles on our faces and simple gratitude in our eyes⁶.

Fanatics react neutrally to the terms and stereotypes assigned to them in society. This proves the internalization of negative terms used to describe a football fan, such as bandit/football

⁴ Golden-Blood, special edition 1973-2013, p. 3.

⁵ A fan is a fan, Golden-Blood, (27), May 30, 2009, p. 13.

⁶ Profession: football fan. But what a man?, Golden-Blood, (67), 16 March 2013, p. 14.

⁴ 1973-2013, *Złocisto-Krwiści*, wydanie specjalne 1973-2013, s. 3.

⁵ Kibic to kibic, *Złocisto-Krwiści*, (27), 30 maja 2009, s. 13.

w zamian. Wystarczają nam uśmiechy na twarzach i zwykła wdzięczność w oczach⁶.

Fanatyki neutralnie reagują na określenia i stereotypy jakie są im przypisywane w społeczeństwie. Świadczy to o zinternalizowaniu negatywnych określeń używanych do opisu kibica piłkarskiego jak: bandyta/szalikowiec i przekształcenie ich znaczenia w swoim środowisku. Kibice tylko swojej zbiorowości przypisują udział w akcjach charytatywnych i szlachetne intencje.

Środowisko kibicowskie Korony Kielce w każdym artykule, przekazie, podkreśla swoją wspólnotowość. Piłkarscy fanatyki to jednostki zdolne do poświęceń, heroiczych czynów, stroniące od rozgłosu, lojalne i solidarne wobec swojej grupy:

Od zespołu U2 i podobnych ekip popkultury różnimy się jedynie tym, że stronimy od rozgłosu (...) Jestem w stanie stwierdzić z pełną odpowiedzialnością, iż działam we wspólnocie. Dla mnie i moich przyjaciół nie liczą się pieniądze, sława, czy rozgłos. Okazując sobie nawzajem szacunek jesteśmy pewni, że każdy z nas oddałby niemal wszystko w obronie drugiego (...) „Jeden za wszystkich, wszyscy za jednego”⁷.

Fani akcentują brak przywiązania do wartości materialnych takich jak pieniądze, sława, a za najważniejsze uznają lojalność i integrację wspólnoty, co wskazuje na przedkładanie dobra zbiorowego, potrzeb swojego środowiska nad swoje własne. Poczucie wspólnoty kibicowskiej jest tak głęboko zakorzenione, że kibice nie wahają się artykułować poświęcenia najcenniejszych dóbr za drugą jednostkę. Wszystkie te czynniki wpływają na ekskluzywność tej zbiorowości i niedopuszczania do niej tak zwanych „obcych”, którzy są przez fanów różnie utożsamiani.

Wspólnota narodowa

Zazwyczaj w literaturze przedmiotu poczucie wspólnoty narodowej łączy się z kibicowaniem reprezentacji narodowej, a nie lokalnej. Na wspieranie drużyny narodowej mają wpływ uczucia patriotyczne i tożsamość narodowa. W przypadku kibiców Korony Kielce jest to o tyle ciekawe, że mają oni silne poczucie zarówno przynależności do wspólnoty kibicowskiej jak i narodowej. Wspólnota narodowa nie musi składać się z setek osób; nie musi posiadać wyznaczonego przywódcy, lecz najważniejszą cechą narodu jest poczucie przynależności do wspólnoty. Takie treści pojawiają się w gazetkach fanów Korony Kielce i literalnie odwzorowują definicję Andersona (1997) dotyczącą wspólnoty wyobrażonej: „Wspólnota nie musi składać się z setki osób oraz przywódcy. Wspólnotę tworzy każdy z nas bo nie wyobrażam sobie, by ktokolwiek z nas nie należał do wspólnoty. (...)”⁸.

⁶ Zawód: kibol. Ale człowiek jaki?, *Złocisto-Krwiści*, (67), 16 marca 2013, s. 14.

⁷ Jestem samotny, czy w twórczej wspólnocie?, *Złocisto-Krwiści*, (67), 16 marca 2013, s. 9.

⁸ Ibidem, s. 9.

hooligan, and transforming their meaning in their environment. Fans only attribute to their community participation in charity actions and noble intentions.

The fan community of Korona Kielce emphasizes its community in every article and message. Football fanatics are individuals capable of sacrifice, heroic deeds, avoiding publicity, loyal and solidary towards their group:

We differ from the U2 team and similar pop culture groups only in that we avoid publicity (...) I can say with full responsibility that I work in the community. For me and my friends, money, fame or publicity do not matter. Showing respect for each other, we are sure that each of us would give almost everything in defense of the other (...) “One for all, all for one”⁷.

Fans emphasize the lack of attachment to material values such as money, fame, and consider loyalty and community integration as the most important, which indicates that the collective good and the needs of their environment are prioritized over their own. The feeling of a community of fans is so deeply ingrained that fans do not hesitate to articulate the sacrifice of the most valuable goods for the other unit. All these factors contribute to the exclusivity of this community and prevent the so-called “strangers” who are identified by fans in various ways.

National community

Usually, in the literature on the subject, the feeling of national community is associated with supporting the national team, not the local one. Supporting the national team is influenced by patriotic feelings and national identity. In the case of Korona Kielce fans, it is interesting because they have a strong sense of belonging to the fan community as well as the national one. A national community need not be made up of hundreds of people; it does not have to have an appointed leader, but the most important characteristic of a nation is a sense of belonging to a community. Such content appears in Korona Kielce fan newsletters and literally reflects Anderson's (1997) definition of an imaginary community: “A community does not have to consist of a hundred people and a leader. Each of us creates a community, because I cannot imagine that any of us would not belong to the community. (...)”⁸.

⁷ Am I lonely or in a creative community?, *Golden-Blood*, (67), 16 March 2013, p. 9.

⁸ Ibid, p. 9.

Wspólnota jest tworem skupiającym ludzi w szerokim kontekście, zaś wspólnoty narodowe, lokalne tworzą węższe grupy jednostek:

Wszyscy jesteśmy, bowiem ludźmi, zatem tworzymy jasno określoną grupę (...). Węższymi wspólnotami są narody, jeszcze mniejszymi miasta itp. W działaniu w tzw. grupach ważne jest natomiast jedno – czynnik wiążący oraz wspólny cel. Czynnikiem wiążącym we wspólnocie Polaków jest wspólna historia, poczucie patriotyzmu oraz przywiązania do Ojczyzny, wspólnym celem staje się w tym wypadku krzewienie kultury i obyczajów zanikających wśród Polaków⁹.

Ważnym czynnikiem spajającym naród oraz tworzącym wspólnotę narodową jest konieczność osiągania wspólnych celów, takich jak podtrzymanie pamięci historycznej, obrona ojczyzny, pielęgnowanie kultury. Istotne jest również poczucie patriotyzmu wśród jednostek należących do wspólnoty narodowej oraz przypomnianie o tradycyjnych, zanikających już, obyczajach polskich.

Członkowie ruchu kibicowskiego proponują w gazetkach własną definicję wspólnoty, na którą składają się ludzie zgromadzeni wokół konkretnej atmosfery, „dążący do chwały”:

Ludzie zgromadzeni wokół atmosfery, dążący do chwały i wyniesienia na piedestały pewnych idei, tworzą wspólnotę. (...) A więc społeczną wspólnotę będzie tworzyła zarówno (...), grupa ratowników medycznych, czy obraz fanatyków – grup kibicowskich, które oddając część siebie, są w stanie stworzyć niezapomnianą, stadionową atmosferę. (...) Najważniejsze jest jednak to, by twory wynikające z działań owych grup nie były po pierwsze zbyt radykalne, po drugie posiadały przekaz społeczny, a po trzecie nie zamykały się na poglądy innych¹⁰.

Kibice w swojej definicji wspólnoty podkreślają jedność wspólnych działań, wyraźny przekaz społeczny oraz minimalny radykalizm. Oficjalny przekaz grupy kibicowskiej jest neutralny, racjonalny, otwarty, jednakże codzienne zachowania kibiców przeczą postawom, o których wspominają w fanzinach¹¹.

Wspólnota narodowa istnieje dzięki pamięci historycznej. Fani klubu Korona Kielce upominają polski naród i przestrzegają przed lewicowymi, tak zwanymi „czerwonymi” mediami, które według nich dążą do zminimalizowania przekazu historycznego oraz co za tym idzie, wpłynięcia na zanik pamięci w narodzie o jego tradycji i historii:

Nie wolno zapomnieć nam o tych ludziach, gdyż tak naprawdę to dzięki Nim możemy teraz żyć w wolnej (pozornie) Polsce. Tym ważniejsza jest pamięć o nich, im silniej chcą ich zdyskredytować czerwone media. Pewnie większość z was zna za-

community is a creation that brings people together in a broad context, while national, local communities form narrower groups of individuals:

We are all people, so we create a clearly defined group (...). Narrower communities are nations, even smaller cities, etc. In action in the so-called groups, however, one thing is important – the binding factor and the common goal. The binding factor in the community of Poles is a common history, a sense of patriotism and attachment to the homeland, the common goal in this case is the promotion of culture and customs that disappear among Poles⁹.

An important factor that binds the nation together and creates a national community is the need to achieve common goals, such as maintaining historical memory, defending the homeland, cultivating culture. It is also important to feel patriotism among individuals belonging to the national community and to recall the traditional, disappearing Polish customs.

Members of the fan movement propose their own definition of a community in their newspapers, which consists of people gathered around a specific atmosphere, “striving for glory”:

People gathered around, striving for glory and elevation to a pedestal of certain ideas, creating a community. (...) So the social community will be created by (...) a group of paramedics, or the image of fanatics – fan groups that, by giving a part of themselves, are able to create an unforgettable stadium atmosphere. (...) The most important thing is, however, that the resulting creations the actions of these groups were not too radical, secondly, they had a social message, and thirdly, they did not restrict themselves to the views of others¹⁰.

In their definition of a community, fans emphasize the unity of joint activities, a clear social message and minimal radicalism. The official message of the fan group is neutral, rational, open, however the everyday behavior of the fans contradicts the attitudes they mention in fanzines¹¹.

The national community exists thanks to historical memory. Fans of the Korona Kielce club admonish the Polish nation and warn against the left-wing, so-called “red” media, which, according to them, strive to minimize the historical message and, consequently, to affect the loss of memory in the nation about its tradition and history:

We must not forget about these people, because it is thanks to them that we can now live in free (apparently) Poland. The more important it is to remember them, the more they want to discredit them in the red media. Most of you are probably familiar with the fierce attacks on the Cursed Soldiers and attempts to make bandits out of them¹².

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem, s. 8.

¹¹ 22 osoby zatrzymane po skandalicznym meczu Wisły z Koroną. Zniszczony stadion, wyrwane krzeselka!, [dostęp 20 stycznia 2019]. Dostępny w Internecie: <https://echodnia.eu/swietokrzyckie/22-osoby-zatrzymane-po-skandalicznym-meczu-wisly-z-korona-zniszczony-stadion-wyrwane-krzeselka-zdjecia-wideo/ar/13547377>.

⁹ Ibid.

¹⁰ Ibid, p. 8.

¹¹ 22 people detained after the scandalous match between Wisła and Korona. Destroyed stadium, chairs torn out!, [accessed January 20, 2019]. Available on the Internet: <https://echodnia.eu/swietokrzyckie/22-osoby-zatrzymane-po-skandalicznym-meczu-wisly-z-korona-zniszczony-stadion-wyrwane-krzeselka-zdjecia-wideo/ar/13547377>.

¹² Crown patriotically, Golden-Blood, special edition 1973-2013, p. 16.

ciekłe ataki na Żołnierzy Wyklętych i próby robienia z nich bandytów¹².

Kibice za swój obowiązek uznają obronę tożsamości narodowej i nieustanną walkę o prawdę historyczną. Fanatycy przedstawiają się jako obrońcy narodu, którzy stawiają opór nowoczesności oraz liberalno-lewicowej ideologii.

Kibice szczególną uwagę przykładają do dbania o ojczyznę i patriotyzm. Patriotyzm jest postawą związaną z szacunkiem, miłością do ojczyzny i ofiarnością. Fani wielokrotnie podkreślają swoją przynależność do Polski oddając szacunek bohaterom, którzy poświęcili życie za kraj ich pochodzenia:

Patriotyzm (...) – postawa szacunku, umiłowania i oddania własnej ojczyźnie oraz chęć ponoszenia za nią ofiar; pełna gotowość do jej obrony, w każdej chwili. (...) Myślę, że nie pomyślę się jeśli napiszę, że wszyscy Koroniarze są patriotami. Udowodnialiśmy to nie tylko na meczach kadry kiedy gościła w Kielcach, ale również na obchodach ważnych uroczystości. Złocisto-Krwiści nigdy nie zapomnieli o bohaterach, którzy oddali życie za Ojczyznę i zawsze mimo wielu przeciwnościom oddawali im hołd¹³.

Kibice uwznioślają swoją postawę wobec ojczyzny oraz przypisują patriotyzm wszystkim swoim członkom, co jest dobrą egzemplifikacją idealizacji własnej grupy społecznej. Za przykład takiego zachowania stawiają oddawanie hołdu bohaterom ojczyzny oraz pamięć o nich i ich dokonaniach. Patriotyzm jawi się tutaj jako wartość nienegowana wśród kibiców i jest traktowana *explicite*.

Kibice podkreślają swój patriotyzm, poprzez udział w Marszu Niepodległości, który skupia jednostki chcące oddać hołd ojczyźnie:

Dziś 11 listopada, część z nas nie dotarła na mecz z naszym odwiecznym rywalem. Wielu naszych braci wybrało się tak jak i w poprzednich latach na marsze – do Warszawy lub Wrocławia. Wielu z nas wzięło także udział w uroczystościach w naszym mieście i są dziś na meczu. Niestety został ustalony tak, że trzeba było dokonać wyboru: Korona czy Ojczyzna¹⁴.

W sytuacji wyboru między ważnymi wydarzeniami narodowymi, a najważniejszym meczem klubowym fani wykazują uczucia ambiwalentne. Niektórzy z nich wybierają uczestnictwo w Marszu Niepodległości, zaś inni kibicują swojej drużynie. Postawa moralnego dylematu świadczy o dysonansie między tożsamością kibicowską, a tożsamością narodową kibiców Korony Kielce. Ukazuje to, że wartości nacjonalistyczne nie są narzucone arbitralnie wszystkim członkom tej zbiorowości, a w chwilach wyboru każdy, indywidualnie może dokonać ich selekcji.

Fans see it as their duty to defend the national identity and to constantly fight for historical truth. The fanatics present themselves as defenders of the nation who resist modernity and liberal-leftist ideology.

Fans pay special attention to caring for the homeland and patriotism. Patriotism is an attitude related to respect, love for the homeland and self-sacrifice. Fans repeatedly emphasize their belonging to Poland, paying respect to the heroes who sacrificed their lives for their country of origin:

Patriotism (...) – an attitude of respect, love and devotion to one's homeland and willingness to bear sacrifices for it; fully ready to defend it, at any time. (...) I think that I will be right if I write that all Korona fans are patriots. We proved it not only during national team matches when they were hosted in Kielce, but also during the celebrations of important celebrations. Golden-Bloods never forgot about the heroes who gave their lives for their homeland and always paid tribute to them despite many adversities¹³.

Fans elevate their attitude towards their homeland and attribute patriotism to all their members, which is a good example of the idealization of their own social group. An example of such behavior is paying homage to the heroes of the motherland and remembering them and their achievements. Patriotism appears here as a non-negated value among fans and is treated explicitly.

Fans emphasize their patriotism by participating in the Independence March, which brings together individuals who want to pay tribute to their homeland:

Today, November 11, some of us did not make it to the match with our eternal rival. Many of our brothers went to march, just like in previous years, to Warsaw or Wrocław. Many of us also took part in the celebrations in our city and are at the game today. Unfortunately, it was set in such a way that it was necessary to make a choice: the Korona or the Fatherland¹⁴.

Fans show ambivalent feelings when they choose between important national events and the most important club match. Some of them choose to participate in the Independence March, while others are cheering for their team. The attitude of the moral dilemma proves the dissonance between the identity of football fans and the national identity of Korona Kielce fans. This shows that nationalist values are not imposed arbitrarily on all members of this community, and at times of choice, everyone can individually select them.

¹² Korona patriotycznie, *Złocisto-Krwiści*, wydanie specjalne 1973-2013, s. 16.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Dzień Niepodległości – refleksja, *Złocisto-Krwiści*, (62), 11 listopada 2012, s. 10.

¹³ Ibid.

¹⁴ Independence Day - reflection, *Golden Blood*, (62), November 11, 2012, p. 10.

Tożsamość kibicowska i narodowa

Tożsamość narodowa jest podstawą społecznej identyfikacji i daje jednostkom poczucie przynależności do większej społeczności wyznającej podobne wartości, idee, mającej wspólną historię i tradycję. Z drugiej strony w środowisku kibicowskim zdarza się, że lokalna tożsamość całkowicie wypiera tożsamość narodową, czego przykładem są wspomniane wcześniej kluby hiszpańskie na przykład F.C. Barcelona. Wśród kibiców Korony Kielce występuje dysonans przynależności do wspólnoty kibicowskiej i narodowej, co rodzi problemy natury tożsamościowej. Zadaniem wspólnoty kibicowskiej klubu Korona Kielce jest godne reprezentowanie klubu oraz obrona jego wizerunku:

Powinniśmy dumnie nosić nasze barwy, ale też godnie je reprezentować! To obowiązek każdego kibica niezależnie od tego czy jest huliganem czy nie! (...) strata po walce nie będzie taką hańbą jak oddanie dobrowolne. „Oddanie za te barwy. Walka za ten klub. Miłość aż do śmierci, wiara aż po grób”¹⁵.

Duma i honor, do których fani przykładają szczególną wagę, stają się przez nich wyolbrzymiane i idealizowane. Barwy klubowe jawią się jako materia powiązana ze sferą sacrum w rozumieniu Durkheima (2010) – rzeczami świętymi, elementami porządku ponadczłowieczego, za które kibice są w stanie poświęcić najwyższe dobra (zob. Antonowicz, Wrzesiński, 2009). W związku z tym przestają one być jedynie kolorami i stają się nośnikami silnych wartości symbolicznych w środowisku kibicowskim. Barwy są elementem składającym się na tożsamość fanów i stanowią jeden z jej fundamentów.

Kibice pomimo negatywnego stosunku do narodu polskiego mają silne poczucie tożsamości narodowej. Na tożsamość narodową kibiców składają się uczestnictwo w obchodach różnych świąt narodowych i nawiązywanie do zachowania postawy patriotycznej:

Nad Polską krąży widmo islamizacji, przejęcia toleranckich mód z zachodu, upadku moralności i obyczajowości. Nie możemy do tego dopuścić. (...) Bierzcie udział w obchodach różnych świąt, jeźdźcie na Marsz Niepodległości w Warszawie, bądźcie dumni ze swojej normalności. Nie bójcie się głośno i stanowczo okazywać sprzeciwu wobec upadku zasad i tradycji. Ludzie, nie dajcie się stłamsić! W nas wszystkich jest nadzieja, że w Polsce będzie normalnie¹⁶.

Zauważalnym wrogiem kibiców jest kosmopolityzm, konsumpcjonizm, islam, które stanowią zagrożenie dla Polski. Kibice utożsamiają zjawiska dziejące się na Zachodzie Europy z upadkiem tradycji, wartości oraz moralności i żywią nadzieję na odrodzenie kraju. W powyższych sformułowaniach przebija się obraz nacjonalistyczny i etnocentryczny pod postacią uznawania tylko tradycyjnych

Fans and national identity

National identity is the basis of social identification and gives individuals a sense of belonging to a larger community with similar values, ideas, history and tradition. On the other hand, in the fan community, it happens that local identity completely supersedes national identity, as exemplified by the aforementioned Spanish clubs, e.g. F.C. Barcelona. Among the Korona Kielce fans there is a dissonance of belonging to the fan community and the national one, which raises identity problems. The task of the fan community of the Korona Kielce club is to represent the club with dignity and to defend its image:

We should wear our colors proudly, but also represent them with dignity! It is the duty of every fan, regardless of whether he is a hooligan or not! (...) the loss after the fight will not be such a disgrace as voluntary commitment. “Devotion for the colors. Fight for this club. Love until death, faith to the grave”¹⁵.

Pride and honor, which fans attach particular importance to, become exaggerated and idealized by them. The club colors appear to be related to the sphere of the sacred as understood by Durkheim (2010) – sacred things, elements of the suprahuman order, for which fans are able to sacrifice the highest goods (see (Antonowicz, Wrzesiński, 2009). to be only colors and become a carrier of strong symbolic values in the fan community.

Despite their negative attitude to the Polish nation, the fans have a strong sense of national identity. The national identity of fans consists of participation in the celebrations of various national holidays and exhortation to maintain a patriotic attitude:

Poland is haunted by the specter of Islamization, the takeover of tolerant fashions from the West, the decline of morality and customs. We cannot let that happen. (...) Take part in the celebrations of various holidays, you go to the Independence March in Warsaw, be proud of your normality. Do not be afraid to loudly and firmly show your opposition to the collapse of principles and traditions. People, don't get smothered! There is hope in all of us that it will be normal in Poland¹⁶.

The visible enemy of the fans is cosmopolitanism, consumerism and Islam, which pose a threat to Poland. Fans identify the phenomena taking place in Western Europe with the collapse of tradition, values and morals and hope for the country's revival. The above formulations show a nationalistic and ethnocentric image in the form of recognizing only traditional Polish values as “normal”, and any departure from these norms as abnormal.

Another manifestation of extremely nationalist behavior is the attitude of fans to players naturalized in the Polish national team. The presence in the

¹⁵ Barwy to rzecz święta!, *Złocisto-Krwiści*, (5), 17 września 2011, s. 8.

¹⁶ Korona patriotycznie, op. cit., s. 17.

¹⁵ Colors are sacred!, *Golden-Blood*, (5), September 17, 2011, p. 8.

¹⁶ The Patriotic Crown, Op. cit., p. 17.

wartości polskich za „normalne”, a każde odstępstwo od tych norm za anormalność.

Innym przejawem zachowań skrajnie nacjonalistycznych jest stosunek fanów do graczy naturalizowanych w reprezentacji polski. Obecność w reprezentacji kraju osób niemających polskiego pochodzenia jest wyzbywaniem się własnej tożsamości narodowej:

Na pierwszy rzut oka naturalizacja wydaje się być w porządku... Reprezentacja zostaje wzmocniona, zawodnik może pokazać się w meczach międzynarodowych, ale... (...) Czy chcemy wygrywać kosztem naszej tożsamości narodowej? Zdecydowanie NIE! Bo nie po to nasi dziadowie przelewali krew za Polskę, żeby teraz reprezentowali ją ludzie, którzy traktują naszą ojczyznę jak odskocznię do dalszej kariery, jako możliwość pokazania się przed wysłannikami mocnych, zachodnich klubów (...) czy my Polacy musimy robić wszystko, co choćby państwa Europy zachodniej?¹⁷

Naturalizację piłkarzy kibice identyfikują z garzeniem historią i przekreślaniem całego dorobku powstańców walczących za Polskę. Piłkarze obcego pochodzenia są traktowani jak dorobkiewiczze, którzy traktują grę w Polsce, jako okazję do promocji przed zachodnimi klubami. W związku z tym naturalizacja jest mechanizmem szczególnie zagrażającym dla tożsamości zarówno kibicowskiej jak i narodowej. Treści te noszą znamiona szowinizmu, walczącego z każdym „obcym”.

Oprócz przywiązania do takich wartości jak godło czy flaga, kibice klubu Korony Kielce optują za przywróceniem dawnych, skrajnie prawicowych symboli – flag celtyckich czy falang – zakazanych przez rząd oraz związku piłkarskie:

Nie chodzi mi tutaj o porzucenie naszych przekonań, wyzbycie się tożsamości. (...) nasze trybuny muszą na nowo wybuchnąć! Na młyny powinny wrócić celtyki, falangi (...) To kwestia światopoglądu, przekonań, a nie rozgrywek prowadzonych między wielkimi polskiej sceny politycznej (...) ¹⁸.

Symbole skrajnie nacjonalistyczne są dla fanatyków wyłącznie kwestią ich światopoglądu, przekonań. Zakazywanie kultuwowania owych symboli odbierają jako działania polityczne skierowane przeciwko ich tożsamości zbiorowej. Z takiego przekazu wyłania się obraz zbiorowości bardzo złożonej. Z jednej strony działającej w sposób emocjonalny, hołdującej skrajnym wartościom, silnie związanej z własną wspólnotą, a z drugiej związanej z narodem, jego historią oraz symboliką.

Wnioski

Obraz zbiorowości jaki wyłania się z fanzinu *Złocisto-Krwiści* wydaje się znacznie bardziej skomplikowany niż można zakładać. Najważniejszymi wartościami kibiców Korony Kielce są patriotyzm,

national team of people who are not of Polish origin to give up their own national identity:

At first glance, naturalization seems to be fine ... The national team is strengthened, the player may appear in international matches, but ... (...) Do we want to win at the expense of our national identity? Definitely not! Because not our grandfathers shed their blood for Poland, so that now it is represented by people who treat our homeland as a stepping stone to their further careers, as an opportunity to present ourselves to the envoys of strong, Western clubs (...) or we, Poles, must do everything Western Europe?¹⁷.

Fans identify the naturalization of footballers with despising history and deleting the entire achievements of the insurgents fighting for Poland. Foreign footballers are treated as upstarts who treat the game in Poland as an opportunity to be promoted to Western clubs. Therefore, naturalization is a mechanism that poses a particular threat to both football and national identity. These contents bear the hallmarks of chauvinism, fighting with every “stranger”.

In addition to being attached to values such as the emblem or the flag, fans of the Korona Kielce club opt for the restoration of old, far-right symbols – Celtic flags or phalanxes – banned by the government and football associations:

I am not talking about giving up our beliefs, losing our identity. (...) our stands must explode again! Celtic wagons and phalanxes should be back (...) It is a matter of worldview, beliefs, and not games played between the greats of the Polish political scene (...) ¹⁸.

For fanatics, extremely nationalist symbols are only a matter of their worldview and beliefs. They perceive the prohibition of the cultivation of these symbols as political actions directed against their collective identity. From this message, an image of an overly complex community emerges. On the one hand, it operates in an emotional way, adhering to extreme values, strongly connected with its own community, and on the other, connected with the nation, its history and symbolism.

Conclusions

The picture of the community that emerges from the Golden-Blood fanzine seems much more complicated than one might assume. The most important values of Korona Kielce fans are

¹⁷ Kwestia naturalizacji, *Złocisto-Krwiści*, wydanie specjalne Biało Czerwoni, s. 5.

¹⁸ Wykopmy politykę ze stadionów!, *Złocisto-Krwiści*, (67), 16 marca 2013, s. 11.

¹⁷ The issue of naturalization, Golden-Blood, special edition Biało Czerwoni, p. 5.

¹⁸ Let's kick politics out of the stadiums!, Golden-Blood, (67), 16 March 2013, p. 11.

solidarność, oddanie ojczyźnie. Członkowie wspólnoty kibicowskiej wielokrotnie udowadniają swoje przywiązanie do Polski (por. Besta, Kossakowski, 2018), czynnie uczestnicząc w rocznicach, pielęgnując tradycję, czy też organizując akcje charytatywne. Za najważniejszą wartość uznają wspólnotę kibicowską, lecz w sytuacji wyboru między ojczyzną a klubem sportowym, wartości nacjonalistyczne nie są traktowane przez wszystkich fanów jako priorytetowe. Jest to sytuacja ambiwalentna dla kibiców, którzy indywidualnie selekcjonują swoje wartości wybierając pomiędzy wspólnotą narodową a kibicowską. Narodowe wartości, symbolika, łączą się z ich zbiorowym światopoglądem, rytuałami i barwami. Fani są z jednej strony członkami wąskiej zbiorowości kibicowskiej, a z drugiej mają silne poczucie tożsamości narodowej. Kibice Korony Kielce, w przeciwieństwie do fanów klubu F.C Barcelona czy Athletic Club, mają słabe poczucie przynależności do wspólnoty lokalnej (związanej z regionem). Lokalność w kontekście tych kibiców oznacza wspieranie lokalnej drużyny sportowej, hołdowanie lokalnym barwom, ale nie identyfikowanie się ze wspólnotą lokalną, która rzadko pojawia się w przekazach odnalezionych w fanzinach.

Kontrowersje wzbudza reprodukcja tożsamości kibicowskiej, do której kieleccy fani wykorzystują zarówno flagi, godło, czyli neutralne elementy narodowe, jak i symbole używane przez środowiska narodowo-radykalne – tak zwane celtyki czy falangi. Kibice Korony Kielce stanowią hermetyczną i nieufną wspólnotę, o czym świadczy wroga postawa względem szeroko rozumianych „obcych”, w tym niechęć do obcokrajowców. Kieleccy fanatycy zdają sobie sprawę z napiętnowania ich zbiorowości przez resztę społeczeństwa, co prowadzi do jeszcze większej dychotomizacji.

Z analizy treści wynika, że kibice potrafią w umiejętny sposób internalizować wartości nacjonalistyczne, przekształcać je i używać do realizacji swoich celów. Nacjonalizm, wraz z wartościami i ideałami, które niesie jest wchłaniany przez to środowisko i interpretowany na własny sposób. Tożsamość kibicowska stanowi dla kibiców punkt odniesienia, a z drugiej nierozzerwalnie łączy się z tożsamością narodową. Hołdowanie barwom klubowym, narodowym, noszenie emblematów, flag czy szalików, jest fundamentem tożsamości kibiców. Jednocześnie ekskluzywna tożsamość separuje kibiców od reszty Polaków, co skutkuje pielęgnowaniem przez tę społeczność tożsamości narodowej w sposób odmienny od reszty społeczeństwa. Analizując fanziny w zachowaniach kibiców można dostrzec również najbardziej skrajne przejawy nacjonalizmu jak: etnocentryzm, szowinizm, rasizm¹⁹. Stanowią one podstawę w światopoglądzie fanów Korony Kielce oraz pełnią istotną rolę w procesie powstawania i reprodukcji tożsamości kibicowskiej.

patriotism, solidarity and devotion to the homeland. Members of the fan community repeatedly prove their attachment to Poland (cf. Besta, Kossakowski, 2018) by actively participating in anniversaries, cultivating tradition, or organizing charity events. The fan community's discretionary value as a point of reference, but in the case of a choice between home and sports club, nationalistic values are not treated as a priority by all fans. This is an ambivalent situation for fans who individually select their values between price and fan values. National values and symbolism relate to their collective worldview, rituals and colors. Fans are on the one hand members of a narrow fan community, and on the other hand they have a strong sense of national identity. Korona Kielce fans, unlike fans of F.C Barcelona or Athletic Club, have a weak sense of belonging to the local community (connected with the region). Locality in the context of these fans means supporting the local sports team, honoring local colors, but not identifying with the local community, which rarely appears in the messages found in fanzines.

Controversy is caused by the reproduction of fan identity, for which Kielce fans use both flags, the emblem, i.e. neutral national elements, and symbols used by national-radical circles – the so-called Celtic wagons or phalanxes. The fans of Korona Kielce constitute a hermetic and distrustful community, as evidenced by the hostile attitude towards universally understood “strangers”, including the aversion to foreigners. Kielce fanatics are aware of the stigmatization of their community by the rest of society, which leads to even greater dichotomization.

The content analysis shows that fans can skillfully internalize nationalist values, transform them and use them to achieve their goals. Nationalism, along with the values and ideals it carries, is absorbed by this environment and interpreted in its own way. The identity of the fans is a reference point for fans, and on the other hand, it is inseparably connected with the national identity. Paying attention to club and national colors, wearing emblems, flags and scarves, is the foundation of the identity of the fans. At the same time, an exclusive identity separates fans from the rest of Poles, which results in this community cultivating its national identity in a way different from the rest of society. Analyzing the fanzines in the behavior of fans, one can also see the most extreme manifestations of nationalism, such as ethnocentrism, chauvinism, and racism.¹⁹ They constitute the basis for the world view of Korona Kielce fans and play an important role in the process of creating and reproducing the fan identity.

The influence of nationalism on the creation of the identity of the local football fan community is undeniable. The image of the community that emerges on the basis of the analysis of Korona Kielce fanzines shows a social group with a strong

¹⁹ Czarny rasizm, *Złocisto-Krwiści*, (50), 12 marca 2010.

¹⁹ Black racism, *Golden Blood*, (50), March 12, 2010.

Wpływ nacjonalizmu na kreowanie tożsamości lokalnego środowiska kibicowskiego jest niezaprzeczalny. Obraz zbiorowości jaki wyłania się na podstawie analizy fanzinów Korony Kielce, ukazuje grupę społeczną o silnej tożsamości kibicowskiej, dużym przywiązaniu do narodu i wartości nacjonalistycznych oraz antynomiczną na poziomie fundamentalnych aspektów światopoglądowych.

fan identity, strong attachment to the nation and nationalist values, and antinomial at the level of fundamental aspects of their worldview.

Literatura/ References:

1. Anderson, B. (1997). *Wspólnoty wyobrażone. Rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
2. Antonowicz, D., Wrzesiński, Ł. (2009). Kibice jako wspólnota niewidzialnej religii. *Studia Socjologiczne*, 192 (1), 115-149.
3. Appadurai, A. (2005). *Nowoczesność bez granic. Kulturowe wymiary globalizacji*. Kraków: Wydawnictwo Universitas.
4. Besta, T., Kossakowski, R. (2018). Football, Conservative Values, and a Feeling of Oneness with the Group: A Study of Polish Football Fandom. *East European Politics and Societies*, 32 (4), 866-891.
5. Billig, M. (2008). *Banalny nacjonalizm*. Warszawa: Wydawnictwo Znak.
6. Boguszewski, R., Głowacki, A. (2016). *Między patriotyzmem a nacjonalizmem*. Pobrane z: https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2016/K_151_16.PDF.
7. Bokszyński, Z. (2005). *Tożsamości zbiorowe*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN
8. Brey, E., Tuñón J. (2012). Sports and Politics in Spain – Football and Nationalist. Attitudes within the Basque Country and Catalonia. *European Journal for Sport and Society*, 9 (1+2), 7-32. DOI:10.1080/16138171.2012.11687887
9. Budyta-Budzyńska, M. (2010). *Socjologia narodu i konfliktów etnicznych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
10. Brubaker, R. (1998). *Nacjonalizm inaczej: struktura narodowa i kwestie narodowe w nowej Europie*. Warszawa; Kraków: Wydawnictwo Naukowe PWN.
11. Durkheim, É. (2010). *Elementarne formy życia religijnego: system totemiczny w Australii*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
12. Edensor, T. (2004). *Tożsamość narodowa, kultura popularna i życie codzienne*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
13. Gellner, E. (2009). *Narody i nacjonalizm*. Warszawa: Wydawnictwo Difin SA.
14. Greenfeld, L. (1992). *Nationalism : five roads to modernity*. Cambridge: Harvard University Press.
15. Grodecki, M. (2015). Trzecia strona trybun : działalność stowarzyszeń kibiców piłkarskich w Polsce. *Miscellanea Anthropologica et Sociologica*, 16 (4), 100-115.
16. Gulianotti, R. (1995). Football and the Politics of Carnival: an ethnographic study of Scottish football fans in Sweden. *International Review for the Sociology of Sport*, 30 (2), 191-223. <https://doi.org/10.1177/101269029503000205>
17. Heywood, A. (2007). *Ideologie polityczne: wprowadzenie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
18. Hobsbawm, E. (1990). *Nations and Nationalism Since 1780: Programme, Myth, Reality*. Cambridge: Cambridge University Press.
19. Jaskułowski, K. (2006). McNacjonalizm, czyli kultura popularna w służbie narodu. *Kultura Popularna*, 3 (17), 9-17
20. Kłoskowska, A. (1996). *Kultury narodowe u korzeni*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
21. Kowalski, R. (2002). *Potomkowie hooligana - szalikowcy : społeczno-kulturowe źródła agresji widowni sportowych*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
22. Maj, E. (2008). Myśl narodowa i nacjonalistyczna. W: E. Maj, A. Wójcik (red.), *Myśl polityczna w Polsce po 1989 roku. Wybrane nurty ideowe* (s. 113-148). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
23. Małczyński, P. (2013). Mecz jako święto narodu. Nacjonalizm i etniczność w piłce nożnej. W: R. Kossakowski, K. Stachura, A. Strzałkowska, M. Żadkowska (red.), *Futbol i cala reszta. Sport w perspektywie nauk społecznych* (s. 197-209). Pszczółki: Wydawnictwo Orbis Exterior.
24. Małczyński, P. (2015). Gra o samostanowienie. Futbol jako narzędzie polityki międzynarodowej. W: M. Rączkiewicz (red.), *Państwo w państwie? Terytoria autonomiczne, państwa nieuznawane oraz ruchy separatystyczne w przestrzeni międzynarodowej* (s. 126-141). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
25. Milcarz, T. (2006). *Rycerze w szalikach. Subkultura chuliganów piłkarskich w świetle koncepcji Ericha Fromma*. Szczecin: Wydawnictwo My Book.

26. Piotrowski, P. (2000). *O zachowaniach dewiacyjnych kibiców sportowych*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
27. Prabucki, B. (2013). Sport, globalizacja i etniczna tożsamość. Przykład baskijski. *Kultura – Historia – Globalizacja*, 14, 261-278.
28. Robertson, R. (1992). *Globalization: Social Theory and Global Culture*. London: Sage Publications.
29. Smith, A. D. (2007). *Nacjonalizm: teoria, ideologia, historia*. Warszawa: Wydawnictwo Sic!
30. Tamir, I. (2014). The Decline of Nationalism among Football Fans. *Television & New Media*, 15 (8), 741-745. DOI: 10.1177/1527476414541968
31. Wojtaszak, A. (2015). Nacjonalizm. Ewolucja myśli politycznej. Zarys problemu. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. ACTA POLITICA*, 32, 5-28. DOI: 10.18276/ap.2015.32-01
32. Woroniecki, J. (2013). *Katolicka etyka wychowawcza. T. III*. Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego: Lublin.
33. Znaniecki, F. (1990). *Współczesne narody*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
34. *22 osoby zatrzymane po skandalicznym meczu Wisły z Koroną. Zniszczony stadion, wyrwane krzeselka!*, Pobrane z: <https://echodnia.eu/swietokrzyskie/22-osoby-zatrzymane-po-skandalicznym-meczu-wisly-z-korona-zniszczony-stadion-wyrwane-krzeselka-zdjecia-wideo/ar/13547377>.

Gazetki kibicowskie:

35. 1973-2013. *Złocisto-Krwiści*, wydanie specjalne 1973-2013.
36. Barwy to rzecz święta!. *Złocisto-Krwiści*, (5), 17 września 2011.
37. Czarny rasizm. *Złocisto-Krwiści*, (50), 12 marca 2010.
38. Dzień Niepodległości – refleksja. *Złocisto-Krwiści*, (62), 11 listopada 2012.
39. Jestem samotny, czy w twórczej wspólnocie?. *Złocisto-Krwiści*, (67), 16 marca 2013.
40. Kibic to kibic. *Złocisto-Krwiści*, (27), 30 maja 2009.
41. Korona patriotycznie. *Złocisto-Krwiści*, wydanie specjalne 1973-2013.
42. Kwestia naturalizacji. *Złocisto-Krwiści*, wydanie specjalne Białe Czerwoni, 1 kwietnia 2009.
43. Wykopmy politykę ze stadionów!. *Złocisto-Krwiści*, (67), 16 marca 2013.
44. Zawód: kibol. Ale człowiek jaki?. *Złocisto-Krwiści*, (67), 16 marca 2013.